

POEZIJA KAO SLATKO LUDILO

Pjesnici su se odvajkada razlikovali kako svojom vanjštinom, načinom odijevanja, tako i ponašanjem. Njegovali su drukčijost, što namjerno, što nesvjesno. Jedni su zastupali prirodnost, puštajući da im kosmatost raste (brkovi i kosa) poput grmlja, drugi bi se olinjali kao biljarske kugle. Drukčijost su njegovali i u načinu života – dok je ostali svijet ustajao, pjesnici su išli na spavanje. Dok su drugi spavali na mekanim perinama, zagledani u strop baldahina, oni bi nerijetko ležali na klupi u parku, zagledani u zvjezdani svod. Dok su drugi išli sredinom mosta, oni bi se kretali njegovim krajnjim rubom, izazivajući sudbinu i đavla da im šapne tekst koji ostali „smrtnici“ nisu mogli čuti.

Dok je normalan svijet bio ono što jest, pjesnici su se vazda izdavali za nešto drugo. Jednom su bili divovi, drugi put patuljci. Jednom vrazi, drugi put anđeli. Jednom su rikali izdajući se za tigrove, drugi put bi cijukali u mišjoj rupi. Ni svoje misli najčešće nisu bilježili u normalnom položaju kao drugi ljudi. Honoré de Balzac nije mogao pisati ako se nije odjenuo u kaluđerske halje. Friedrich Schiller je nadahnuće nalazio u mirisu trulih jabuka koje je redovito držao na radnom stolu. John Milton je bio u stanju pisati tek između jesenske i proljetne ravnodnevice.

Pjesnici su oduvijek nastojali biti nešto drugo i netko drugi. Tvrdili bi da je njihov duh u svima. Iz drugoga bi govorili o sebi prvome. Iz drugoga bi motrili sebe

njegovim očima, motrili bi se s distance i sa svih strana, ali se nikada nisu uspjeli potpuno sagledati te im se činilo da u njima prebiva stranac koji ih uhodi iz nejasnih razloga, jer „radi“ za nekoga drugog. Pjesnici bi se spašavali od uhode u sebi tako da bi se pretvarali u oblak, u zvijezdu, u anđela, u žabu, u ribu, u nebo, u ženu koju bi zatim zavodili i obljublivali do iznemoglosti.

Pisanje u krevetu – transcendentna pozicija pjesnika

Mnogi bi pisci (i autor ovoga teksta među njima) najčešće pisali u krevetu, jer njegova vodoravnost sadrži poziciju odra. Tada pisac može pisati kao onaj drugi iz pozicije nestanka i smrti, a to je transcendentna dimenzija koja doprinosi tenziji i začudnosti. Ali, kako je krevet i mjesto rađanja i nastanka života, mjesto na kojem se odvija predživot, pisac postaje dopisnik iz predvremena, što mu podiže tenziju do maksimuma. U svakom slučaju, krevet je rubno granično područje, nešto kao kraj svemira i svijeta. Iz te pozicije pjesnik se može vidjeti kao predembrijsko i predspermno biće, kad je egzistirao tek kao očevo poljubac i mamin osmijeh.

Potreba za drukčijošću i iznalaženjem stimulativnog prostora imao je i autor ovih redaka, pa je jednu od svojih najmilijih pjesama, koja nosi naslov „Poslije takozvane smrti“ (objavljena u *Knjizi sedmorice*), napisao u pola noći, služeći se džepnom baterijom na vrhu jednog hrasta na zagrebačkom Tuškancu.

Drukčijost nalazimo kod mnogih autora, jedan od njih je i veliki Dante Alighieri, kojega je odluka da stvori značajna djela učinila razdražljivim, netrpeljivim, zajedljivim i provokativnim. Sa svojom ekstravagantnom naravi navukao je na sebe bijes moćnika koji su mu oduzeli imovinu i protjerali ga iz rodnoga grada. Nakon što se pokušao osvetiti i „povratiti“ svoja prava prepadom i s oružjem u rukama, presuđeno mu je da bude živ spaljen na lomači. Nasreću, presuda nije izvedena. Nisu dakle bili ekscentrični samo umjetnici, u još većoj mjeri i s daleko većim posljedicama bili su to i silnici koji su vladali tuđim životima.

Pjesničko ludilo u starih Grka

Još su u Heladi mnogi držali da je priroda književnih genija „povezana s ludilom“, misleći na neurotičnost i psihozu od koje su mnogi patili. Tvrdili su da je pjesnik „sumanut“ i da se od drugih ljudi razlikuje, jer kao da je u isti mah i nešto više i nešto manje od njih; isto tako, nesvjesno kojim se on koristi bilo je nešto ispod i iznad razuma.

Teoretiziranje o izvanrazumu i iznadrazumu čista je spekulacija s obzirom na to da ni nesvjesnog stanja svijesti nema bez razuma. Nesvjesno je, baš kao i svjesno, poniklo iz razuma kakva-takva, pitanje je koji je domet razuma i do koje je granice razum u stanju stvari razumjeti.

O nesvjesnom nemamo previše saznanja, kao što, uostalom, nemamo dovoljno saznanja ni o svjesnom, o misaonom i duhovnom općenito. Jesu li kritičari stare

Helade bili u pravu kada su pjesnike počastili epitetima kao što su „ludilo“ i „sumanutost“?

U pjesmi „Samome sebi“ pjesnik Arhiloh pjeva: „O, dušo, bezbrojnim jadima izmučena dušo, / Ponosna budi te se pred dušmanima junački isprsi! / (...) Dušo, ohola mi nemoj u pobjedi biti, / A ni poražena nemoj samo tugu sniti! / U radosti se ne uznesi, u bolu se ne ponizi, / Sjeti se, kako vrijeme u promjeni ko voda klizi!“

U pjesmi ni traga „ludilu“, a ni „sumanutosti“. Naprotiv, pjesma je vrlo umjerena, razborita i ljudska. Pjesnik, doduše, govori o bezbrojnim jadima svoje duše, ali nigdje nije vidljivo da je pod njihovim teretom pokleknuo ili skrenuo.

Zavirimo li u Arhilohov životopis, ni tamo nećemo naći nijednu mrlju. Naprotiv, otkrit ćemo da je bio izvanredno cijenjen i kao pjesnik i kao čovjek. Držali su ga „lirskim Homerom“ onoga doba. Pripisuje mu se da je tvorac „elegijskog distiha i jamba“, po svoj ih je prilici preuzeo iz narodnog pjesništva i potom ih dotjerao. Doduše, njegov je život pun pustolovina, pa pogiba kao vojnik, ali o njegovu životu nema ružnih priča.

Ni o Mimnermu, helenskome pjesniku iz 7. stoljeća prije Krista, nema ružne riječi, ni o njegovim pjesmama. Prvi u svoje elegije uvodi ljubavne motive. Pjesme su mu nježne i apatične, govore o ljudskoj boli i prolaznosti ljepote.

Sve najbolje i o Alkmanu, pjesniku iz istoga stoljeća. Drži se i da je jedan od osnivača helenske glazbe. Ukazao je na nove razvojne putove u helenskome pjesništvu. Alkman je ostvario spoj eolskog i dorskog stvaralačkog duha.

Možda su kritičari mislili na jednu od najistaknutijih helenskih pjesnikinja na prijelazu iz 7. u 6. stoljeće – Sapfu – kad su se pejorativno izrazili o tvorcima poezije. Ukoliko je to istina, utoliko je riječ o neistini s obzirom na to da se o Sapfinu životu zna malo. Ali ono što se izvjesno zna, to je da su izmišljane klevete i objede na njezin račun, što zbog ljubomore, što stoga što je žena. Također je znano da ju je Platon iznimno cijenio. Riječi spomenutih kritičara, sasvim izvjesno, nisu se mogle odnositi ni na Anakreonta, jer je on tipični predstavnik bezbrižna pjesnika koji slavi život i njegove čari. U njegovim vedrim pjesmama kriju se fine evokacije doživljaja cvijeća, vina, sunca, ljubavi i osebujne vedrine.

Objede kritičara nisu se mogle odnositi ni na ponajboljeg helenskog pjesnika Pindara, na prijelazu iz 6. u 5. stoljeće. Kao pjesnik bio je izvanredno cijenjen. Horacije uspoređuje njegovu liriku s „nabujalom rijekom koja plavi obale i buči u svom širokom toku“. Na njemu su se napojili pjesnici poput Hölderlina, J. W. Goethea, J. Leopardija... I u njegovu životopisu teško bi bilo pronaći mrlju.

Ne vjerujem ni da su helenski kritičari mislili na pjesnike poput Bakhilida, Kalistrata, Teokrita i druge. Pjesnikā uz koje pristaju epiteti „ludilo“ i „sumanutost“ ima, ali u kasnijim vremenima, no pojedinci nisu bili u tolikoj mjeri nastrani i ekscentrični koliko su stvarno bili bolesni.

No s pjesnicima nikad nismo sigurni – teško je znati kada su stvarno bolesni, a kada bolest glume. Pjesnici se vole hvaliti svojim slabostima samo da bi bili u središtu pažnje koju, drže, zaslužuju, jer su božanska bića, pa i

sami bogovi i kraljevi, kako pojedinci vjeruju. Njihov je zadatak pretvoriti bolest u zdravlje, žalost u radost, prolaznost u vječnost. Poneki se pjesnik hvali kako može puno popiti ako nema ništa drugo. I sam znam autora koji zna reći: „Dečki, kak sam se ja napil, to nije za ljude, sedam dana nisam znao doći doma.“

Psihijatri kažu da je i gluma bolest, kao i hipohondrija. Još je, dapače, i Demokrit smatrao da su svi pjesnici malo ćaknuti, odnosno bolesni. Govoreći o Helikonu u Beotiji, Apolonovu sjedištu i staništu muza, izjavio je: „*Excludit sanos, Helicone poetas*“ („Helikon isključuje zdrave pjesnike“).

Pjesnici se ne bune protiv takve atribucije. Oni kao da vole da ih se drži savršeno zdravima ili neizlječivo bolesnima. Moglo bi se reći kako je riječ o specifičnoj pjesničkoj bolesti, mogla bi se zvati „poetitis“, koja im služi kao svojevrsni izvor i spremnik energije za pokretanje svih mogućih supersenzibilnih senzora. Pomoću spomenute energije izvode magijski čarobni preokret, pretvarajući bolest u apsolutno i savršeno, prije svega, duhovno zdravlje. Jednako tako nastoje žalost pretvoriti u radost, prozu života u životnu poeziju, prolaznost u vječnost. No uspoređujući njihov cvijet (i „cvjetove zla“) sa stvarnim cvijetom, ustanovit ćemo golemu razliku u korist pravog cvijeta. Pjesnički cvijet nije u stanju proizvesti tako sjajne boje, zamamne raznovrsne mirise, postići fotosenzibilnost i maksimalno iskoristiti sunce. Naprotiv, pjesnici se za svoje cvjetove više koriste mjesecom i tamom kao hranom za njihove sokove. Pjesnički cvijet tek je donekle nalik maćuhici ili visibabi koja je žalosno objesila glavu. Pjesnički cvijet, kao ni

spomenute mačuhica i visibaba, nema mirisa. Pjesnički cvijet je nedovršen, njegov miris i boju njegovi kreatori moraju stvoriti od sirovine imaginacije, sjećanja i budna sna. No pjesnički cvijet, na veliko iznenađenje, ima i jednu prednost u odnosu na pravi. Pjesnički cvijet ne vene tako brzo, moglo bi se reći da pjesnik uspijeva od sažete prolaznosti sklepati kakvu-takvu rastezljivu vječnost. Pjesnikov cvijet u odnosu na pravi cvijet zapravo je umjetni cvijet koji pjesnik sam polaže na svoj grob. Istinska opasnost koja tom cvijetu prijeti jest da ga ljubitelji pravoga cvijeta proglaše smećem i da završi na reciklaži.

Sokrat, Platon, Aristotel: pjesnici su proroci bez razuma

Sokrat je držao da pjesnici „stvaraju svoja djela nagonski i na isti način kao proroci, lišeni svijesti o onome što govore“. Ovo može biti kompliment, a i ruganje. Najprije, ako pjesnik piše a da nije svjestan što čini, tada ne može biti riječi o stvaranju, u tom slučaju pjesma mu se događa. No tko tim činom upravlja? Pod čijim je nadzorom? Ukoliko bi čin bio bez nadzora, utoliko bi pjesma bila automatizam, trabunjanje, halucinacija. Sokrat očito nije mislio da je tako. Prije će biti da je računao s vidovitošću, čim pjesnika uspoređuje s prorokom. Kad ne bi mislio tako, njegovo mišljenje bilo bi porazno po pjesnika, jer ako je pjesnik „lišen svijesti“, nije li tada kao nesvjesno biće lišen i pameti? Vjerojatno je njegovo razmišljanje na istoj liniji na kojoj je bio i njegov učenik Platon koji je

tvrdio kako je pjesnik „tankoćutno, nepostojano i sveto biće; on nikada ne pjeva bez udjela božanskoga zanosa, bez slatke mahnitosti“.

Dakako, on, kao i njegov učitelj Sokrat, tvrdi kako je razum od pjesnika daleko. Čim bi se pjesnik podvrgao razumu, misli Platon, „nestali bi stihovi, nestalo bi proricanje. Pjesnici ne stvaraju svoja djela, jer Bog, onaj koji podčinjava sebi duh, uzima pjesnike za svoje slugu. On hoće, oduzimajući im pamet, reći da su oni tvorci tih čudesnih djela; slični Sibilininim svećenicama koje nikada ne plešu kad su prisebne, pjesnici ne mogu stvoriti ništa čudesno i uzvišeno kad im je duša smirena i kad su u vlasti razuma.“

Po Platonu čudesno i uzvišeno s one su strane razuma. Ako je to točno, možemo slobodno reći da je doba u kojem živimo vrlo čudesno i maksimalno uzvišeno.

Treći filozof koji je u velikoj mjeri utjecao na razvoj ljudskog duha i misli, Aristotel, također je došao do zaključka da otkvaćeni, čaknuti, kojima fale neke daske i kojima nisu sve ovce na broju, „postaju pjesnici i proci“. Među njih je komotno mogao uvrstiti i dugačak popis državnika, generala, inih državotvoraca i moćnika.

Aristotel otkriva znakove neuravnoteženosti ne samo kod pjesnika nego i kod drugih umjetnika. Po njemu tri čiste nemaju ni političari. „Zapaženo je da su znameniti pjesnici, umjetnici i političari bili pomalo melankolični, pomalo duševno bolesni, a pomalo i mizantropi kao Belerofont.“ Tu pojavu Aristotel uočava i kod filozofa Empedokla i kod još nekih. Zapaža je i kod istaknutih filozofa koji su druge proglašavali munjenima, čak i kod Sokrata i Platona. Međutim ta Aristotelova procjena

ne zvuči uvredljivo, naprotiv, djeluje kao kompliment. Jer Aristotel će reći: „Ljudi s hladnom krvi plašljivi su i osrednje su pameti, a ljudi vrela krvi su plahoviti, oštroumni i slatkorječivi.“

Nije međutim jasno kako netko tko nije sasvim razuman, dakle uman, može biti oštrouman, prije je za očekivati da će taj kome fali razum biti tupouman, a ne oštrouman. Istina je valjda ipak nešto drugačija, a istina je da kao što pjesnici vole pretjerivati, isto tako vole pretjerivati i njihovi kritičari koji su ponekad slijepi kao Dalton ili gluhi kao Beethoven. Jednom su skloni pretjeranom hvaljenju, proglašavajući pjesnike kraljevima, božanstvima i bogovima, drugi put neopravdano kude, nazivajući ih praznoglavim idiotima. Istina je, kao i uvijek, u sredini koju, doduše, nije uvijek lako utvrditi bez valjanih orijentira. Orijentira, doduše, ima, ali svaki put pokazuju drugi smjer.

Mahnitost pjesnikā kroz povijest

Ciceron se pitao: „Zar vjerujete da je pjesnik Pakuvije stvarao svoja djela u ‘prisebnom stanju’?“

Kako vidimo, ni rimski pjesnici nisu bili sasvim pri sebi, ili su bili a da toga nisu bili svjesni. Tko i što ih je vodilo kad su bili u stanju ni sna ni budnosti?

Mišljenja kako to s pjesnicima nisu čista posla provlače se kroz različita vremena, izgovarali su ih razni misleći ljudi, različitih intencija i profila.

Filozof Michel de Montaigne ističe malu razliku između suludog i njegove suprotnosti. „Treba samo jedan

poluokret na zavrtnju učiniti pa da se prijeđe iz jednog stanja u drugo. Tko ne zna koliko je neprimjetno susjedstvo između ludila i vedrih uzvišenosti slobodnog duha? Ljudi visokog duha uništavaju se vlastitom snagom i veličinom. Hoćete li zdrava čovjeka? Zamotajte ga u tamu, besposlicu i tromost: trebamo se zaglupiti da bismo se umudrili.“

Dakako, i s ovim stavom mogli bismo polemizirati i filozofirati. Montaigne misli da bismo se trebali zaglupiti kako bismo došli do mudrosti. Slažem se da put do mudrosti može voditi preko zemlje Dembelije, preko tuposti, ali jedno mi nije jasno. Naime zaglupiti se ne može ono što je već glupo. Ako se nešto može zaglupiti, znači da se nalazi u stanju suprotnom od glupog, a suprotno od glupog je pametno, mudro. Zašto bi dakle mudro trebalo zaglupiti da bi ponovno postalo mudro? Opravdanja ima samo ako bi mudro nakon zaglupljivanja postalo još mudrije. Sličan primjer, doduše, postoji u fiziologiji – kažu da kost na mjestu na kojem je načinjen prijelom postaje čvršća. Postaje li budala pametnija nakon što iznova pobudali?

Isto tako mogli bismo polemizirati s Voltaireom kada tvrdi kako je sve što proizvode geniji rezultat nagona. Sam nagon nije u stanju proizvoditi suvislo. Nagonu nedostaje kritički nadzor. Ukoliko nadzor postoji a da ga nismo svjesni, utoliko više nije riječ o nagonu – pitanje je tko ili što se u njega uplelo. S obzirom na to da to ni filozofi ne znaju, kao što još štošta ne znaju, stvorena je izreka koja se pripisuje Ciceronu: „Svi su filozofi tužni.“

„Genijalnost graniči s ludilom, i ludilo je toliko rašireno među genijalnim ljudima da bi čovjek zdravoga

razuma bio upravo nenormalan među genijalima“, mišljenja je Blaise Pascal. U ovoj sentenciji nailazimo na dva sporna mjesta. Prvo je tvrdnja da „genijalnost graniči s ludilom“. Pa što ako graniči? I Albanija na moru graniči s Italijom, pa nije Italija. Da jedno s drugim graniči, na to smo navikli u ovom kauzalnom svijetu. To da „genijalnost graniči s ludilom“ činjenica je kao što je činjenica da bolest graniči sa zdravljem. Jedino nisam siguran je li pjesnicima bolest poticajnija od zdravlja i jesu li oni zdravi samo kada su bolesni, a bolesni kada su zdravi, kada ih ništa ne žulja, ne peče, kada ih nitko ne progoni, ne sumnjiči, kada ih nije strah visine, dubine, širine, blizine nevidljivih sila, vlastita lika u kojem se krije bezbroj tajni i zagonetki, kada imaju slobodnog vremena napretek i ne znaju što bi s njim.

Između delirija i genijalnosti

Na njihovu sreću, ili sreću ljubitelja poezije, pjesnici nikada nemaju slobodnog vremena, kao što se nikada i ne osjećaju apsolutno slobodnima. Slobodni svoje vrijeme traže u riječima koje oskudijevaju i slobodom i vremenom, pa (ih) riječi izmišljaju. Pjesnici su redovito u stisci i uvijek im se žuri, ali ne znaju kamo. U nedostatku jasna odredišta, puze u prošlost, kopaju po početku, sa strahom slute krajeve, odlaze u budućnost, podižu kule u oblacima, hode po napetom koncu iznad provalije između svijeta i nesvijeta. Udružuju se s bocom iz koje su prolili viski po glavi da provjere jesu li budni ili im se sve, pa i oni sami sebi, događa u nerazgovijetnom snu.

Pascal zatim govori o zdravom razumu. Riječ je o debeloj kontradikciji, jer razum i ne može biti nego zdrav. Nije li zdrav, prestaje biti razuman, prestaje biti uman, dolazi do pomračenja uma. Narod, doduše, govori o nezdravoj pameti, što je nepravilno.

Razum je, kako nas uči *Rječnik hrvatskoga jezika* (LZMK i Školska knjiga), „sposobnost shvaćanja pojmova, logičnoga mišljenja, rasuđivanja, raščlanjivanja, spajanja, zaključivanja...“. Sve to ne može onaj kojem je um bolestan.

Još je znameniti nizozemski liječnik Herman Boerhaave (1668–1738) ustvrdio ono u što su kreativci odavna sumnjali, govoreći napamet kako su genijalci duševni bolesnici, tko manje, tko više. Boerhaave je svoj nalaz uobličio na latinskome: „*Est aliquid delirii in omni magno ingenio*“ („Ima nešto delirijsko u svakom genijalnom djelu“). Prevedeno na razumljiv jezik, riječ je o „poremećaju svijesti“ koji je prožet „iluzijama, halucinacijama, razdražljivošću, nemirom“, drugim riječima, bunilom, buncanjem.

Boerhaave, kao i mnogi drugi psihoanalitičari, pritom zaboravlja ili nedovoljno ističe da ipak postoji znatna razlika između delirija pacijenata neznanstvenika, koji su po vokaciji političari, birokrati, menadžeri, i neznanstvenika umjetnika, odnosno pjesnika, jer poremećena svijest u pjesnika može biti poremećena u boljem smislu, koji još nije sasvim shvaćen. Njegove aluzije također mogu biti slike boljeg, ljepšeg i snošljivijeg svijeta. Kao što njegove halucinacije mogu biti proročanske. On toga i ne mora biti svjestan ako je instrument u rukama božanskoga. Nakraju, njegova razdražljivost može biti

posljedica nemogućnosti da stvori svijet po slici srca svoga.

Među onima koji ne nalaze dovoljno opravdanja za „ludilo“ kreativaca jest i francuski liječnik Régis Debray (1940). U studiji *Ludilo u dramskoj umjetnosti* piše da poluludi zauzimaju važno mjesto u dramskoj umjetnosti svih vremena, počev od Tespisa, osnivača grčke tragedije. Régis ne misli samo na autore već i na njihove likove koji su ipak njihova svojevrсна projekcija, na Oresta koji je epileptičar, Ajaksa koji boluje od delirija i epilepsije, i druge.

Da bi se otkrila suština poezije, valja proniknuti u bit, u nutrinu njezina tvorca, pratiti nizove njegove svijesti, podsvijesti, nadsvijesti, njegova uma. Biografija pjesnika jednim dijelom krije i grafiju. Pjesnikova loša fizička uklopljenost može biti svjesna. On namjerno stvara napetost izlažući se pogibelji, jer više voli pjesmu kojoj je on pogonsko gorivo, negoli sebe. Držeći se one „Što je pjesniku gore, to je pjesmi bolje“ (Andrej Voznesenski), pjesnik je spreman na svako iskušenje, na svaku žrtvu.

Psihijatri zasada pronalaze devijacije koje su spremni nazvati zastranjivanjem, ne otkrivajući vezu s poezijom, jer to jednostavno nisu u stanju. Mnogi to čine iz senzacionalističkih pobuda, šokirajući medije otkrivanjem ludila tamo gdje ga potrošači ne očekuju. Psihijatar Manlio De Lellis (1941) na tom tragu objavljuje knjigu pod naslovom *Genij, razum i ludilo*. U njoj govori kako primijeniti psihijatrijska otkrića u interpretaciji povijesnih zbivanja, a središnju pozornost usmjerava na poglavlje „Sokratov demon“. Nakon ove isti psihijatar objavljuje i drugu knjigu sa sličnom problematikom, pod naslovom *Pascalova amajlija kao prilog povijesti halucinacija*.

Istaknuti pariški psihijatar Bénédict Morel (1809–1873) objelodanio je knjigu *Rasprava o degeneraciji čovjekove vrste* u kojoj je iznio niz zapažanja i dokumenta, kojima je potvrdio svoju tezu. „Mi zamišljamo degenerike“, kaže Morel, „kao ljude koji su se odmetnuli od prvobitnog ljudskog tipa. To odmetanje je nasljedno, i svatko tko ga ima postaje nesposoban da u socijalnoj zajednici vrši svoje funkcije kako valja. Duhovni napredak, zaustavljen je u njegovoj osobi, podvrgava se istoj opasnosti kao i njegovo potomstvo.“

Ovaj citat dovoljno govori da spomenuti degenerici nemaju veze s „degenericima“ koji rađaju poeziju. Morel o degeneriji govori kao o općoj bolesti, opisujući njezine izvanjske manifestacije, ne pronalazeći dublju vezu s kreativnošću.

Francuska obiluje autorima koji se bave bolestima psihe. Godine 1859. psihijatar Moreau de Tours objavljuje zapaženo djelo koje naslovljava *Patološka psihologija u svezi s filozofijom povijesti ili utjecaj neuropatija na intelektualni dinamizam*. Autor prvi put jasno utvrđuje korelaciju „bolesne psihe prema filozofiji i povijesti“. On tvrdi, kao i mnogi prije njega: „Genij, najviši izraz – *nec plus ultra* – intelektualne aktivnosti, jest neurotička ličnost.“

Pojavu „neuroza“ poravnava s pojmom „stanje egzaltacije“, dapače, proglašava je „sinonimom neuroze“.

Moreau de Tours je na tragu kad kaže: „Najpovoljniji organski uvjeti koji razvijaju duševne sposobnosti su oni koji rađaju delirij, zanos.“

Popularni talijanski psihijatar Cesare Lombroso (1835–1909) svojim je djelom *Genij i ludilo* podigao priličnu prašinu. Suprotstavivši se francuskim autorima,

on je doslovno poistovjetio genijalnost i ludilo. Po tome bi ispalo da se na ludnicu može staviti natpis „Društvo pisaca“ ili „Akademija znanosti i umjetnosti“, „Društvo filozofa“ itd.

Čitatelji su djelo primili sa simpatijama. Najveći dio stručne kritike zamjerio mu je nepotpunost, nesređenost, neuvjerljivost, proglašivši djelo neznanstvenim.

Neki francuski psihijatri govore o „poluludilu“ (*démifolie*), postavljaju se negdje na pola puta između dviju krajnosti – posvemašnjeg zdravlja (kojega nigdje pod kapom nebeskom nema) i čistoga ludila. Pod pojmom „poluludila“ označili su osobe pomaknute pameti, koje nisu potpuni invalidi, već im je očuvan razum, kao i stvaralačke sposobnosti.

Neuroza potiče napredak

Sve je to na neki način poluistina i poluznanost koja valjda dopušta i postojanje polupjesnika (nešto kao polucipele za ples u odnosu na visoke cipele za štramac).

I austrijski psihijatar Wilhelm Stekel (1868–1940) u pomaknutosti vidi izvor nadahnuća i kreativnosti. „Neuroza je osnovica“, tvrdi, „svakog napretka. Ona nagoni filozofa na mudrovanje, pronalazače na rješavanje važnih tehničkih problema, pjesnika na najviše tvorevine duha. Neuroza u takvom smislu zapravo je cvijet na drvetu čovječanstva. Bez neuropata mi bismo bili danas na abecedi kulture.“

Ni s neuropatima, ni s onima koji o njima sude, nismo se maknuli dalje od *bee*. Još uvijek ne znamo gotovo